

طرح تدوین

اصطلاحنامه فرهنگی ایران
(بخش جامعه‌شناسی)

گزارش شماره ۱

آذرماه ۱۳۷۲

سازمان مدارك فرهنگي انقلاب اسلامي

مقدمه

شاید بتوان گفت که طبقه بندی پرونده های یک مدرسه یا یک اداره کار مشکلی نیست، زیرا در اولی با یک نظم الفبایی مدارك مربوط به دانش آموزان را می توان طبقه بندی و سپس بازیابی کرد و در اداره نیز تعداد موضوع های مورد نیاز آنقدر محدود است که کار بازیابی پرونده ها را می توان حتی با اتکا به حافظه بایگان انجام داد. اما در مراکز اطلاع رسانی و آرشیوهای بزرگ، طبقه بندی مدارك به این سادگی امکان پذیر نیست، زیرا تعداد موضوع هایی که درباره آنها مدارك و اطلاعات به این مرکز می رسد به قدری زیاد است که با سیستم های ساده و قدیمی و بایگانی های معمول کار بازیابی مدارك بسیار دشوار و عملاً غیر ممکن می باشد. این در صورتی است که هر یک از مدارك دارای یک موضوع ساده باشد، اما اگر در آن از موضوع های مختلفی بحث شده باشد، پیچیدگی طبقه بندی آنها مضاعف و در نتیجه بازیابی آنها نیز مشکل تر می شود.

اصطلاحنامه (تزاروس)

برای حل این مشکل مدارك رسیده را نمایه سازی می کنند. یعنی برای موضوع های مختلفی که در آنها وجود دارد، یک اصطلاح (کلیدواژه) اختصاص می دهند و بعد از این تمامی مدارك و اطلاعات مربوط به آن موضوع را تحت همان نام یا

اصطلاح طبقه بندی می کنند. از آنجا که در آرشیوهای بزرگ تعداد این اصطلاحات زیاد و متنوع می باشد، لذا مسایلی چون رابطه بین این اصطلاحات، تعریف آنها و از همه مهمتر طبقه بندی موضوعی آنها مسایلی است که دانشمندان را بر آن داشت تا نسبت به تدوین مجموعه هایی به نام تزاروس یا اصطلاح نامه مبادرت ورزند.

بنابراین اصطلاحنامه یا گنجوازه تشکیل شده از تعدادی واژه و اصطلاح مورد استفاده در فرهنگی خاص و برای حوزه خاصی از علوم و معارف بشری با ویژگیهای زیر است:

الف - اصطلاحات در قالب نظام طبقه بندی علوم که مورد استفاده اصطلاحنامه قرار گرفته، دسته بندی شده اند.

ب - معنا و مفهوم اصطلاحات کاملاً مشخص شده است. برای مثال در اصطلاحنامه پیشنهادی اصطلاح «مهاجرت» برای تغییر محل اقامت دائم انسانها در نظر گرفته شده و در حوزه جامعه شناسی طبقه بندی شده است.

ج - روابطی که بین این اصطلاحات وجود دارد نیز مشخص شده است. این روابط به شرح زیر است:

۱ - عام و خاص: در مثال فوق اصطلاح «مهاجرت» از نظر معنا نسبت به اصطلاح «مهاجرت به خارج» رابطه عام دارد. یعنی بخشی از مهاجرت ها، مهاجرت به خارج است و نسبت به اصطلاح «جمعیت شناسی» رابطه خاص دارد و بخشی از

مقوله جمعیت‌شناسی است.

۲- مرجع: از بین اصطلاحاتی که هم معنا باشند، یکی را به عنوان اصطلاح مرجع انتخاب و بقیه را به آن ارجاع می‌دهند. مثلاً در این اصطلاحنامه، اصطلاح مهاجرت به عنوان اصطلاح مرجع انتخاب و اصطلاح کوچ به آن ارجاع شده است.

۳- اصطلاح وابسته: ممکن است اصطلاحی برای مثال در حوزه جامعه‌شناسی به عنوان اصطلاح اصلی معرفی شود و در عین حال در حوزه دیگری از علوم هم کاربرد داشته باشد که در آن حوزه به عنوان اصطلاح وابسته معرفی می‌شود.

۴- ارجاعات: ارجاع اصطلاحات به یکدیگر در اصطلاحنامه‌ها از ویژگی و ظرافت خاصی برخوردار است، زیرا این ارجاع در بازیابی اطلاعات در آرشیوها نقش مهمی بازی می‌کند. اینک به چند نوع ارجاع در اصطلاحنامه اشاره می‌نماید:

۴/۱- ارجاع مترادف‌ها، همان‌طور که اشاره شد در اصطلاحات مترادف یکی را به عنوان مرجع انتخاب و بقیه را به آن ارجاع می‌دهند.

۴/۲- اصطلاحات خاص نیز به اصطلاحات عام ارجاع می‌شود.

۴/۳- واژه‌ها و اصطلاحاتی که از نظر معنا متضاد هم می‌باشند نیز به همدیگر ارجاع می‌شوند. و لذا جایگاه اصطلاح «مهاجرت» از نظر طبقه‌بندی در حوزه جامعه‌شناسی به شکل زیر است:

تاریخ اجتماعی

جمعیت‌شناسی

مهاجرت (کوچ)

مهاجرت به خارج

فرار مغزها

مهاجرت داخلی

مهاجرت روستایی

پس جایگاه اصطلاح مهاجرت در حوزه جامعه‌شناسی این اصطلاحنامه در رده سوم است. به عبارت دیگر رابطه مهاجرت با جمعیت‌شناسی رابطه عام و خاص و رابطه مهاجرت با کوچ

رابطه هم عرض (هم معنا) می‌باشد.

همان‌طور که اشاره شد، اصطلاحنامه‌ها بر حسب منظور و هدفی که در تدوین آنها لحاظ شده متفاوت بوده و کاربردهای خاصی دارند. مانند اصطلاحنامه توسعه فرهنگی که برای طبقه‌بندی مدارک موجود در آرشیو شورای اروپا تدوین شده است.

سازمان علمی- فرهنگی ملل متحد (یونسکو) نیز یک اصطلاحنامه فرهنگی تدوین کرده که به اصطلاحنامه یا تزاروس یونسکو (UIT) معروف است.

هدف ما نیز از تدوین این اصطلاحنامه، استفاده از آن در بخش فرهنگ بوده و لذا نام آن را «اصطلاحنامه فرهنگی ایران» گذاشته ایم.

علت تدوین اصطلاحنامه فرهنگی

از سال ۱۳۶۱ که نمایه‌سازی مدارک مکتوب و غیر مکتوب در سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی شروع شد و نیز به طور همزمان کار تدوین فهرست مقالات فرهنگی در مطبوعات رسمی کشور نیز آغاز گردید، نیاز کشور به تدوین اصطلاحنامه‌ای که برخاسته از فرهنگ انقلاب اسلامی باشد، احساس شد. زیرا انبوه واژه‌ها و اصطلاحاتی که منبث از فرهنگ انقلابی مردم بود، نمی‌توانست ما را به استفاده از ترجمه اصطلاحنامه‌های بیگانه راضی کند. اصطلاحات جدید با مفاهیم جدیدی در مقالات و نوشته‌ها بود که در فرهنگ غرب جایگاهی نداشته و در نتیجه در تزاروس‌های آنها وجود نداشت. علاوه بر آن اصطلاحات و تعابیر که در اصطلاحنامه‌های غربی مورد استفاده قرار گرفته بود، برای ما یا قابل استفاده نبود و یا جایگاه استفاده آنها در فرهنگ ما متفاوت

بود. و لذا لازم بود اصطلاحنامه ای متناسب با فرهنگ این مرز و بوم تدوین شود که این مهم در یکی از بندهای اساسنامه سازمان مورد توجه قرار گرفت و از دو سال پیش به عنوان یکی از ماموریت‌های و مسؤولیت‌ها به آن پرداخته شد.

خلاصه ای از کار انجام شده

تاکنون نزدیک هشت هزار اصطلاح از مقالات نشریات ادواری جمع آوری شده که این مجموعه دستمایه تدوین این اصطلاحنامه شده است. شورایی مرکب از اساتید صاحب نام این رشته از تقریباً دو سال پیش مشغول بحث و تحقیق روی اصطلاحات مورد نیاز این اصطلاحنامه و همچنین تعیین سیاست‌ها و خط مشی‌های تدوین آن بوده اند.

دو اصطلاحنامه مشهور بین‌المللی که در کشور ما نیز شناخته شده و مورد استفاده است، مورد مطالعه قرار گرفت. این دو اصطلاحنامه، همان‌طور که اشاره شد، یکی «اصطلاحنامه یونسکو» و دیگری «اصطلاحنامه توسعه فرهنگی» است. از دهها کتاب مرجع، مانند دایرة المعارف، فرهنگ لغات، فرهنگ اصطلاحات - به زبان فارسی و انگلیسی - نیز بهره‌گیری شد. یک تیم سه نفره از کارشناسان سازمان به طور تمام وقت، مسؤولیت تحقیق و مطالعه و تنظیم و آماده کردن کارها برای شورای مذکور را به عهده داشته است.

در نتیجه تاکنون کارهای زیر انجام شده است:

۱- طبقه‌بندی اصلی حوزه‌های مختلف علوم و معارف بشری - با عنایت به اینکه هدف از تدوین اصطلاحنامه حوزه فرهنگ بوده - مشخص شده است. این طبقه‌بندی به شرح زیر است:

طبقه‌بندی علوم در اصطلاحنامه پیشنهادی:

۱- ادبیات و زبان‌شناسی

۲- ارتباطات

۳- اطلاع‌رسانی و کتابداری

۴- تاریخ

۵- جامعه‌شناسی

۶- جغرافیا و محیط‌انسانی

۷- حقوق

۸- دین و اخلاق

۹- علوم اجتماعی

۱۰- علوم تربیتی

۱۱- علوم سیاسی

۱۲- علوم اقتصادی

۱۳- فلسفه و عرفان

۱۴- هنر

۱۵- علوم اداری (مدیریت)

۲- در هر حوزه رده‌های فرعی تا سه رده یا بیشتر مشخص شده و رابطه مفهومی بین اصطلاحات، پوشش معنایی آنها و در نتیجه جایگاه اصطلاحات در آن حوزه مشخص شده است.

۳- اصطلاحات هر حوزه به یک نفر از اساتید برجسته و صاحب‌نظر در آن حوزه جهت بررسی و اظهار نظر داده شده است.

۴- نظر اساتید دوباره به شورای اصطلاحنامه آمده و اصطلاحات مورد اصلاح قرار می‌گیرد.

۵- ساختار رده‌ای هر حوزه به شکل درخت ترسیم شده است.

اینک اولین حوزه‌ای که جهت اظهار نظر طیف وسیع‌تری از اساتید معزز و صاحب‌نظر در مسائل فرهنگی پس از انجام مراحل فوق آماده شده، حوزه جامعه‌شناسی می‌باشد که شامل ۳۸۵ اصطلاح بوده و در پنج رده طبقه‌بندی شده است.

رجاء و اائق دارد که صاحب‌نظران نیز ما را در این امر مهم، که با استقلال فرهنگی کشورمان رابطه مستقیم دارد، یاری فرموده، این جزوه را مورد مطالعه و بررسی کارشناسانه قرار داده و ما را در تکمیل و یا اصلاح آن یاری خواهند فرمود.

محمدحسین علیمحمدی

رئیس سازمان مدارك فرهنگی انقلاب اسلامی

طرح تدوین اصطلاحنامه فرهنگی ایران بخش جامعه‌شناسی

شماره رده اصلی	عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
۱-	تاریخ اجتماعی	جامعه‌شناسان			
۲-	سیاستگذاری اجتماعی	برنامه ریزی اجتماعی	پژوهشهای اجتماعی		نظریه اجتماعی
۳-	جمعیت‌شناسی ب. ج. * جمعیت‌نگاری	برنامه‌های اجتماعی عدالت اجتماعی			
		جمعیت ب. ج. نفوس	منابع انسانی سرشماری جمعیت ب. ج. آمارگیری جمعیت آمار جمعیت ب. ج. آمار نفوس		آمار حیاتی ب. ج. آمار ازدواج آمار طلاق آمار تولد نرخ باروری آمار مرگ و میر ثبت احوال
			خصوصیات جمعیتی تحرك جمعیت		رشد جمعیت ب. ج. افزایش جمعیت کاهش جمعیت
			تراکم جمعیت توزیع جمعیت		ترکیب سنی توزیع سنی توزیع جنسی
			وقایع حیات		زناشویی تولیدمثل مرگ و میر ب. ج. مرگ و میر کودکان مرگ و میر اطفال شیوع بیماری ب. ج. بیماریها

* علائم اختصاری: (ب.ج) یعنی به کار برید به جای

شماره عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
		سیاست جمعیتی	تنظیم خانواده ب.ج. کنترل موالید کنترل زاد و ولد	
	مهاجرت ب.ج. کوچ	کنترل جمعیت	پیشگیری (بارداری)	
		مهاجرت به خارج	فرار مغزها	
		مهاجرت از خارج مهاجرت داخلی	مهاجرت روستایی	
		چادرنشینی ب.ج. کوچ نشینی مهاجران	چادرنشینان ب.ج. ایلپاتی‌ها کولها	
	مردم			
		مردان	پسران	
		زنان	دختران ب.ج. دوشیزگان	
		گروههای سنی	شکاف نسلیها برخورد نسلیها ب.ج. تضاد نسلیها تعارض نسلیها کودکی	کودکان
			نوجوانی	نوجوانان
			جوانی	جوانان
			بزرگسالی	بزرگسالان
			میانسالی	میانسالان
			کهنسالی ب.ج. پیری	سالخوردهگان ب.ج. کهنسالان

۲- ازدواج و خانواده

ازدواج
ب.ج. تاهل

شماره رده اصلی	عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
		نکاح	ازدواج دائم ازدواج موقت ب.ج. متعه ازدواجهای فامیلی چندهمسری ب.ج. تعدد زوجات		
		عقد ازدواج ب.ج. عقد نکاح پیمان زناشویی فروپاشی خانواده			
		وضعیت تاهل	طلاق		
			مجرد ب.ج. مطلقه بیوه تجرد متاهل		
		خانواده	والدین ب.ج. پدر و مادر	پدر مادر فرزندان	
			خانواده بی سرپرست خانواده شهدا خانوار کلان: تجمع افرادی محدود ساکن در منطقه ای خاص که گروهی بسته پدید آورده اند و منافع خاص آنها را به هم پیوند داده است. خویشاوندی		
			خویشاوندان ب.ج. بستگان		بستگان درجه ۱ بستگان درجه ۲
۵- گروه ها	(به لحاظ هدف) گروه های کار دسته ها هیاتها (از نظر وسعت و اندازه) اقلیتها اکثریتها				
۶- نژادها، اقوام و عشایر	نژادها				
		زردپوستان			

شماره عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
رده اصلی	اقوام و عشایر ب.ج. قبایل ایل عشیره گروههای قومی اقلیتهای قومی	سفیدپوستان سرخ پوستان سیاه پوستان	کرد لرولک فارس بلوچ و براهویی ترك عرب	
	برخورد عشیره ای ب.ج. درگیریهای عشیره ای عشیره پرستی روابط بین قومی ب.ج. روابط اقوام	برخورد قومی ب.ج. درگیریهای قومی		
	نژادپرستی برخورد نژادی	تبعیض نژادی ب.ج. آپارتاید تساوی نژادی		
۷- ملل ۸- جامعه	[به لحاظ تطور اجتماعی] جامعه بدوی جامعه کشاورزی جامعه صنعتی جامعه فراصنعتی [به لحاظ تاریخی] جامعه سنتی جامعه معاصر جامعه نوین ب.ج. جامعه انبوه جامعه مصرفی جامعه فرانونین [به لحاظ اقتصادی] جامعه سوسیالیستی جامعه سرمایه داری جامعه فتودالی			

شماره رده اصلی	عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
	جامعه استعماری محیط اجتماعی		زندگی اجتماعی		
	ساختار اجتماعی ب.ج. ساخت اجتماعی بنیان اجتماعی		قشر بندی اجتماعی ب.ج. سلسله مراتب اجتماعی	تفاوت گذاری اجتماعی	
				تبعیض ب.ج. نابرابری اجتماعی تبعیض جنسی تبعیض نژادی تبعیض ملیتی تبعیض دینی تبعیض زبانی برده داری	
			کاستها: گروه اجتماعی بسته ای که درون همسری در آن معمول است و دارای اعتقادات، مشاغل، آداب و مناسک و سنتی ویژه هستند مثال: در هند و جنوب ایالات متحده		
		طبقات اجتماعی ب.ج. قشرهای اجتماعی			
			طبقه پایین جامعه ب.ج. طبقه مستضعف طبقه متوسط طبقه بالای جامعه ب.ج. طبقه مرفه تضاد طبقاتی		
			نخبگان روشنفکران روحانیون		
			پایگاه اجتماعی ب.ج. منزلت اجتماعی نقش اجتماعی تحرك اجتماعی		
	دگرگونی اجتماعی ب.ج. تغییر اجتماعی تحول اجتماعی				
		توسعه اجتماعی اصطلاحات اجتماعی جامعه پویا ب.ج. جامعه در حال تغییر جامعه روبه رشد			
			صنعتی شدن		

شماره عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
۹- مسائل اجتماعی	انقلاب	انقلاب سیاسی انقلاب اجتماعی	انقلاب فرهنگی انقلاب اسلامی انقلاب صنعتی	
	محرومیت‌های اجتماعی	تکدی ب.ج. گدایی گرسنگی آوارگی		
	انزوای اجتماعی انحراف اجتماعی	انحراف جنسی قمار اعتیاد	اعتیاد به مواد مخدر اعتیاد به الکل ب.ج. الکلیسم اعتیاد به دخانیات ب.ج. استعمال دخانیات	
	تضاد اجتماعی	ناآرامی اجتماعی	هیبی گری ولگردی پانکی گری شورش	
	جرم	جرم‌شناسی جرایم ب.ج. تخلفات	جرایم اجتماعی	دزدی ب.ج. سرقت کلاهبرداری جعل آدم کشی ب.ج. قتل اعتیاد [منظور اعتیاد به مواد مخدر و اعتیاد به الکل] بزهکاری ب. بزهکاری جوانان خشونت شکنجه آدم ربایی

شماره عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
			ب.ج. ناقص العضو عقب ماندگان جسمی	نابینایان ب.ج. روشندان ناشنوایان ب.ج. کرو لاله‌ها از کار افتادگان
		محرومان جامعه	معلولین ذهنی ب.ج. عقب ماندگان ذهنی کودکان عقب مانده	
			فقرا بیکاران پناهندگان جنگ‌زدگان ب.ج. مهاجرین جنگ تحمیلی زندانیان اسرا آوارگان سیل‌زدگان زلزله‌زدگان کودکان آسیب دیده اجتماعی	کودکان مورد تهدید ب.ج. بهره‌کشی از کودک ظلم به کودکان
			کودکان بی سرپرست	کودکان سرراهی کودکان پرورشگاهی
			یتیمان ب.ج. کودکان یتیم ایتام	
۱۰- رفاه اجتماعی ب.ج. رفاه	مددکاری اجتماعی	مددکاران اجتماعی		
	خدمات اجتماعی ب.ج. خدمات رفاهی	تامین اجتماعی ب.ج. بیمه اجتماعی		
		خدمات بهداشتی - درمانی	بیمه ملی بیمه بازنشستگی بیمه از کار افتادگی بیمه بیکاری بیمه خدمات درمانی	
			خانه‌های سالمندان	

شماره رده اصلی	عنوان رده اصلی	اصطلاحات رده ۱	اصطلاحات رده ۲	اصطلاحات رده ۳	اصطلاحات رده ۴
		خدمات امدادی	بنیادهای خیریه	پرورشگاهها ب.ج. دارالایام آسایشگاهها بیمارستانها درمانگاهها خانه های بهداشت کلینیک های ویژه	
			آتش نشانی فوریت های پزشکی هلال احمر بازسازی		

ضمائم

- الف - نمودار درختی طبقه بندی در بخش جامعه شناسی
- ب - طبقه بندی علوم در نظام دهمی (دیوئی)
- ج - طبقه بندی علوم در نظام کنگره (L.C)
- د - طبقه بندی علوم در مجموعه فهرست مقالات فرهنگی در مطبوعات جمهوری اسلامی.

الف - در صفحه بعد

- ب - طبقه بندی علوم در نظام دهمی (دیوئی) عبارت است از:
 - ۰۰۰ - آثار کلی
 - ۱۰۰ - فلسفه
 - ۲۰۰ - مذهب
 - ۳۰۰ - جامعه شناسی
 - ۴۰۰ - اقتصاد
 - ۵۰۰ - امور اداری و مدیریت
 - ۶۰۰ - علوم طبیعی
 - ۷۰۰ - هنرهای زیبا
 - ۸۰۰ - ادبیات
 - ۹۰۰ - تاریخ

- ج - طبقه بندی علوم در نظام کنگره (L.C) بدین شرح است:
 - A - آثار کلی
 - B - فلسفه و مذهب
 - C - تاریخ
 - D - تاریخ خارجه
 - E - تاریخ ایران
 - F - جغرافیا
 - G - موسیقی
 - H - علوم اجتماعی
 - I - علوم سیاسی
 - J - حقوق
- د - طبقه بندی ای که در تدوین فهرست مقالات فرهنگی در مطبوعات جمهوری اسلامی ایران مورد استفاده قرار گرفته است، به شرح زیر می باشد:

- الف - دین
 - ب - زبان و ادبیات
 - ج - علوم اجتماعی
 - د - فلسفه و روانشناسی
 - ه - تاریخ و جغرافیا
 - و - هنر و ورزش
 - ز - کتابداری و اطلاع رسانی
 - ح - علوم خالص و کاربردی
- * در این رده فقط مقالاتی فهرست می شود که از جنبه های فرهنگی - اجتماعی به موضوع پرداخته باشد.

